امبرين حيدر ملاح
پي ايچ. ڊي- اسڪالر، سنڌي شعبو، ڪراچي يونيورسٽي

علي بابا جي ڪھاڻين جو تنقيدي جائزو

CRITICAL ANALYSIS OF ALI BABA'S SHORT STORIES

Abstract

Ali Baba is a prominent writer of Sindhi literature. He was born on July 07, 1940, in Naago line Kotri and died on August 08, 2016. He wrote above hundreds of short stories, dramas and two novels. As a story writer, He was a true social realist. In his writings especially in his fiction like Short-stories, Dramas and Novel he tried to present the History, Culture, Values, Philosophy and Geography of Sindh. He has presented the psychology and mental attachment of the people of Sindh. His fiction featured Sindh's history, marginalized communities and socio-economic conditions.

He has portrayed life of common people with genuine realities. In this article, I have tried to emphasized Ali Baba's hidden aspects of his short stories.

علي بابا ولد محمد رمضان رند بلوچ 7جولاءِ1940ع تي، نانگو لائين ڪوٽڙيءَ ۾پيدا ٿيو. هن جو اصل نالو ”علي محمد“هو پر ادبي دنيا ۾ ”علي بابا“ جي نالي سان شهرت ماڻيائين.علي بابا باقاعدي 1965ع ۾ ادبي دنيا ۾ پير پاتو. سندس پهرين ڪهاڻي مهراڻ رسالي ۾ ”پيجري جا پکي“ نالي ڇپي. ان کان پوءِ هو گهڻي وقت تائين مسلسل لکندو رهيو ۽ ڪيترين ئي جاندار ڪهاڻيون لکيائين.

علي بابا لڳ ڀڳ سو کن ڪهاڻيون لکيون آهن، ان کان سواءِاُن ڪيترائي ڊراما ۽ ٻہ ناول بہ لکيا. سندس ناولن ۾ ٻارن لاءِ لکيل ناول ”سنڌباد جو سفر“ ۽ سندس مشهور تاريخي ناول ”موهن جو دڙو“ شامل آهن. ”موهن جو دڙو“،سنڌي ادب ۾ پهريون ناول آهي، جنهن ۾ موهن جي دڙي جي قديم تهذيب کي ڏاڍي رومانوي انداز ۾ بيان ڪيو ويو آهي.هن ناول ۾ دراوڙ ۽ آريا قوم جي اصليت کي انهن جي رهڻي ڪهڻي، طور طريقن، رسمن رواجن ۽ مذهب کي موهن جي دڙي مان مليل اهڃاڻن جي بنياد تي ڏيکاريوويو آهي. هيءُ ناول پڙهڻ وقت هڪ دور جي حقيقي تاريخ اکين اڳيان گهمندي ڦرندي محسوس ٿئي ٿي. ناول ۾ ٻولي تمام خوبصورت شاعراڻي مزاج جي آهي.

هڪ ليکڪ سماج جي حقيقي نمائندي جي حيثيت رکندو آهي، جيکو پنهنجي

دور ۾ ان دور جي سياسي، سماجي ۽ معاشي حالتن جي ترجماني ڪندو آهي. سچو ليکڪ اُهو آهي، جيڪو پنهنجيءَ تخليق جو رشتو سماج جي مسئلن سان جوڙي، عام ماڻهن جي ڏک ۽ سک کي محسوس ڪري، عام ماڻهن جي پيڙا، اذيت، معاشي تنگدستي، سماجي، طبقاتي اڻبرابري، جهالت ۽ بيروزگاريءَ کي پنهنجي لکڻين ۾ وائکو ڪري. اهڙيءَ طرح جڏهن اسان علي بابا جي لکڻين جو جائزو وٺنداسين ته ان جي تخليق جو رشتو به شروع کان آخر تائين سماج سان جڙيل رهي ٿو. سندس تخليق ڪيل ڪردار سماج جو اولڙو ۽ حقيقت محسوس ٿين ٿا. پوءِ پلي اهو ڪردار سندس ڪهاڻي "چنڊ ۽ ماني" ۾ ماءُ جو هجي، جيڪا مجبور آهي، وٽس ڪجهه به ناهي سواءِ دلاسن جي جيڪي هُوءَ پنهنجي بکايل پُٽ کي ڏئي ٿي.ان ماءُ جي ڪهاڻي غربت ۽ بي وسيءَ جي آهي، پر پٽ کي ان غربت ۽ بيوسيءَ جي ڪهاڻي نه ٿي ٻڌائي بلڪ ان کي ننڍ ولايت جي ڪهاڻي ٻڌائي ٿي، جتي ماڻهو ڇهه مهينا سمهندا ۽ ڇهه مهينا جاڳندا هئا." امان چيو: "پٽ! رات پئجي وئي آهي. هاڻ اچ ته توکي ننڍ ولايت جي ڪهاڻي ٻڌايان.' پوءِ مان ۽ امان پنهنجي کٽ تي اچي ليٽياسين. امان پنهنجي ٻانهن منهنجي سيرانديءَ ڏيئي مون کي ننڊ ولايت جي ڪهاڻي ٻڌائڻ لڳي، جتي ماڻهو ڇهه مهينا سمهندا ۽ ڇهه مهينا جاڳندا هئا. مون امان جي ڳالهه اڌ ۾ ڪاٽيندي چيو:

امان! اهي ماڻهو ڇهه مهينا ڪيئن سمهي سگهندا هئا؟ ڇا ڪين بک ڪانه لڳندي هئي؟ "امان مون ڏانهن غور سان نهاريو ۽ مرڪي چيائين: 'ها! انهن کي بک ڪانه هئي. تون ماٺ ڪري ڳالهه ٻڌ!" (1)

يا اهو ڪردار سندس ڪهاڻي، "ڌرتيءَ ڌڪاڻا" ۾ ڌرتيءَ تان ڌڪاريل ساوتر جو هجي، جيڪا ڌرتيءَ جي سک ۽ محبت جي اڳيان بيوس بڻجي ٿي ۽ هنجون هاريندي پُٽ کي چوي ٿي، " "رام... ... هي ڪين هيا سياستدان ته سدائين پاڻ ۾ وڙهيو پيا پرچن. ڪڏهن نه ڪڏهن ته پاسپورٽ کلندا. تون جڏهن وڏو ٿين ته هڪ ڀيرو مون کي وطن جا وڻ ضرور ڏيکارجانءِ، آئون سنڌ ساگر جي پوڄا ڪنديس، موهن جي دڙي جي ڌرتيءَ کي سجدا ڪنديس، شاهه تي پڙ چاڙهينديس، نه ته منهنجي آتما، گنگا جي گوديءَ تي سدائين نراتمائن جيان ڀٽڪندي رهندي، لڇندي رهندي. آئون هڪ ڀيرو وطن موٽي وڃڻ چاهيان ٿي. رگو هڪ ڀيرو. "پوءِ هن جي نڙي ڇڻ گهٽجي ويندي هئي. اکين تي هٿ ڏئي وٺي پنهنجي ڪمري ڏانهن ڊوڙ وجهندي هئي، اندران ڪڙو چاڙهي ڪلاڪن جا ڪلاڪ مونن ۾ منهن پايو پئي روئندي هئي ۽ پوءِ جڏهن هوءِ در کوليندي هئي ته ايئن پاسندو هو، ڄڻ هوءَ جڳن جي ڪا پوڙهي عورت هجي، جا روئي روئي نيڻن جي جوت وڃائي چڪي هجي." (2)

اُهو ڪردار سماج جي ستم ظريفي جو نشانو بڻيل ڀاڳان جو هجي، جنهن جي

دانهن ٻُڌڻ وارو ڪو ناهي سواءِ خدا جي، ”اي ڪدا ڪير ڪجاڻ.... اي ساهه لطيف ڪير ڪجاڻ....اي قلندر شاباج ڪير ڪجاڻ..... اسين نہ هندن ۾ نہ مسلمانن ۾، ڏاڍا گريب هون ڏاڍا گريب.....“(3)

يا ”ڪارونجهر جو قيدي“ ڪهاڻيءَ جو ڪردار، روپلو ڪولهي هجي، جيڪو ڌرتيءَ لاءِ جان قربان ڪري ٿو، پر ان سان غداري ڪري زنده رهڻ جو سوچي بہ نہ ٿو. ان ڪردار جي ارادن ۾ پختگي پنهنجي عروج تي ملي ٿي.

”تنهنجو نالو؟“ اهو ڪيپٽن ٽروٽ جو پهريون سوال هو.

”روپا“

”تون ڪنهن جي زور تي وڙهي رهيو هئين؟“

”هر ماڻهو پنهنجي طاقتور ٻانهن جي زور تي وڙهندو آهي.“

”مونجو مٽلب آ، تنهنجو پشت پناهہ ۾ اڳوان ڪير آ؟“

”ڪارونجهر جبل.“

”تون ڇا لا وڙهي رهيو هئين؟“

”آئون پنهنجي پهاڙ، پنهنجي ڌرتيءَ لاءِ وڙهي رهيو آهيان.“

”توکي خبر آ“ ان جي سزا ڇا آهي؟‘ ڪيپٽن ڪڙڪ ٿيندي چيو.

”ها_ وڏ ۾ وڏ موت.“

ڪن لاءِ ڪيپٽن ٽروٽ ماٺ ۾ اچي ويو ۽ ٿيڏي نظرن سان روپي ڏانهن نهاريندو رهيو ۽ پوءِ ڪجهہ سوچي هلڪو ڪنڌ ڌوڻيندي چيائين:

روپا، اسين توکي مارن نٿا چاهيون. تون اسان کي رڳو راڻي لاڌو سنگهہ ۽ ساٿين جو پتو ٻڌائي ڇڏ. تون جيتري چوندين، اسين توکي اوتري جاگير ڏينداسين.

ڪيپٽن ٽروٽ جي ڳالهہ تي ڪولهي ڪروڌ ۾ اچي ويو. نڪ جون ناسون ڦندائيندي چيائين:”هيءَ سڄي ڌرتي منهنجي آهي. تون ڪير ٿيندو آهين مون کي جاگير ڏيڻ وارو؟“ (4)

يا اهو ڪهاڻي ”ڀجري جا پڪي“ جي بيواهہ مارل جو ڪردار هجي، جيڪا پنهنجو ۽ پنهنجي پٽ جو پيٽ پالڻ لاءِ وڏيري جي ٻنيءَ ۾ ڪم ڪري ٿي، پر ان وڏيري جي نيت ۾ خلل هجي ٿو ۽ مارل پنهنجي عزت جي حفاظت ڪندي ڪيس قتل ڪري وجهي ٿي ۽ 20 سال جيل جي سزا ڪاٽي ٿي. هڪ بيواهہ عورت ڏانهن سماج جو ڪهڙو رويو هجي ٿو، علي بابا ان کي هن طرح بيان ڪري ٿو. ”بيواهہ عورت ڪٽي ڪيترا بہ ڳرا ۽ ڍلا ڪپڙا پائي، تہ بہ جڻ اگهاڙي. عورت جو سچو ڍڪ تہ ان جو مڙس ئي هوندو آهي. مڙس مئي کان پوءِ سچ پچ اگهاڙي هئي. هر ڪنهن جون نظرون هن جي جوان جسم تي اچي ڪپي ويون هيون.“(5)

يا ”نہ تہ ساڻ هلن تا سير ۾“ ڪهاڻيءَ جو ڪردار سراج هجي، جيڪو يتيم خاني ۾ رهندي اتي ٿيندڙ بي واجبين تي سوچي ٿو ۽ان فلاحي اداري ۾ ٿيندڙ هيرا ڦيريءَ تي پاڻ ڪان سوال ڪري ٿو تہ آخر ائين ڇو ٿو ٿئي ۽ پاڻ ئي ان جو جواب ڳولي لهي ٿو. ”يتيم خاني ۾ جمعي جي ڏينهن گوشت جو وارو ايندو هو تہ پنهنجي پياليءَ ۾ هڪ ننڍڙي ٻوٽي ڏسي هو سوچ ۾ پئجي ويندو هو تہ هيءَ ٻوٽي اڪيلي ڇو آهي؟ هيترا سارا چندي جا پئسا ڪيڏانهن تا وڃن؟ هيترو سارو گوشت ڪيڏانهن ٿو وڃي؟ پوءِ ڪيس انهن يتيمن جو خيال اچي ويندو هو، جي ڇئن ڇئن ٻارن جا پيءُ هئا ۽ سندس دل مان آهہ نڪري ويندي هئي.“(6)

اهي سڀ ڪردار سماج جا ستايل ڪردار آهن، ۽ سماج جو اولڙو ۽ عڪس محسوس ٿين ٿا. علي بابا جون ڪهاڻيون اهڙن ڪردارن جي چوڌاري گهمن ٿيون.

اهڙيءَ طرح علي بابا ڪيتريون ئي ڪهاڻيون لکيون جن ۾ هن سنڌ جي هيٺين طبقي جي نمائندگي ڪندي انهن جي ڏک سور ۽ تڪليفن کي ڏاڍي دل سوز انداز سان پيش ڪيو آهي.علي بابا کي ڪهاڻيون لکڻ جو وڏو ڏانءُ هو. هن ڪهاڻين ۾ طبقاتي ڪشمڪش ۽ سماجي اڻبرابريءَ کي ڏاڍي اثرائتي نموني پيش ڪيو آهي.ان سان گڏوگڏ سنڌي ماحول، سنڌ جي تاريخ ۽ ثقافت کي خوبصورت ٻوليءَ جي ذريعي پنهنجين لکڻين کي منفرد انداز سان پيش ڪيو آهي.

علي بابا پنهنجي دور جو بيباڪ لکاري ۽ معاشري جي عڪاسي ڪندڙ اديب هو. هن پنهنجي ڪهاڻين ۾ عام ماڻهن جي مسئلن جي ڀرپور عڪاسي ڪئي آهي.سندس ڪهاڻيءَ ۾ ڪو نہ ڪو سماجي ڪارج ضرور آهي. هن اهڙن مسئلن تي قلم ڪنيو جن تي شايد ئي ڪنهن ليکڪ توجهہ ڏنو هجي. مثال، سندس ڪهاڻي ”ياڳان“ انهن فقيرياڻين جي زندگيءَ تي لکيل ڪهاڻي آهي، جنهن ۾ انهن جي زندگيءَ جي تلخ حقيقت کي افسانوي رنگ ۾ پيش ڪري، انهن جي زندگيءَ جي مسئلن کي سماج آڏو کولي رکيو آهي، جيڪي حقيقت ۾ انهن سان سماج ۾ هاچا ٿين ٿا پر انهن جي فرياد ٻڌڻ ۽ انصاف ڪرڻ وارو ڪو ناهي. هن ڪهاڻيءَ جو اختتام ڏاڍو ڇرڪائيندڙ آهي. سندس ڪهاڻي ”چنڊ ۽ ماني“ انهن غريب ماڻهن جي چار ديواريءَ جي ڪهاڻي آهي، جيڪي راتين جون راتيون بُکيي پيٽ سمهي گذارين ٿا پر ڪنهن جي اڳيان شڪايت نہ ٿا ڪن ۽ نہ ئي ڪنهن آڏو هٿ ٽنگين ٿا. اُهي سماج جا خوددار ڪردار آهن جيڪي، ”پلي بک پرم جي شال م وڃي شان“ جي فلسفي تي زندگي گذارڻ جا قائل آهن.ڊاڪٽر غفور ميمڻ پنهنجي پي ايچ. ڊي جي مقالي ”سنڌي ادب جي فڪري پس منظر“ ۾ علي بابا جي هن ڪهاڻي تي تبصرو ڪندي لکي ٿو:”هن ڪهاڻيءَ ۾ غربت جي انتها ڏيکاريل آهي، جنهن ۾ هڪ ماءُ ۽ پٽُ بک جي جنگ وڙهي رهيا آهن.“(7)

اسين ماڻهو”ڪردار ڪهاڻي آهي، جنهن ۾ هڪ اداري ۾ ڪم ڪندڙ غريب نوجوان جي ڏکن ۽ ذلت ڀري زندگيءَ کي پيش ڪيو آهي، ”هو اسان جي گدس آفيس ۾ سيل مين (seal man) هو. عمر ڪا 20_21 سال هونديس. اڀوجهه چهرو، ننڍو قد، بُت ۾ سڪل ۽ سنهڙو_ ڀري ڪان ڏس ته جهڙو چوڏهن سالن جو ڇوڪرو پيو اچي. سڄو ڏينهن پيو گڏهن وانگر وهندو هو ۽ ڇڙٻون ۽ گاريون کائيندو هو.“(8)

هن ڪهاڻيءَ ۾ ڏيکاريو ويو آهي ته: هيٺين درجي تي ڪم ڪندڙ ملازم سان مٿين درجي جا آفيسر ڪهڙو سلوڪ ڪن ٿا، ان جي ڪم ۽ سندس ذات کان به نفرت ڪن ٿا ۽ کيس گهٽ ذات ۽ اڇوت سمجهن ٿا پر ان جي زندگيءَ جي اصل ڪهاڻيءَ کان ڪو به واقف ناهي، علي بابا ان جي زندگيءَ جي اصل ڪهاڻيءَ کي بيان ڪري ٿو، چوي ٿو ته ”اسان جي ملڪ جي ڪروڙن انسانن جي هڪ درد ڀري ڪهاڻي آهي، جنهن کي اسين چڱيءَ طرح ڄاڻون ٿا.“(9)

هن ڪهاڻيءَ کي پڙهي هر رحمدل انسان جو ضمير اهڙي رويي تي ملامت ڪري ٿو. سندس ڪهاڻي ’ڪجلا تجلا ماڻهو‘ سنڌ جي لاڙ واري حصي جي انهن هنر مند عورتن جي ڪهاڻي آهي جيڪي ڏينهن رات ويهي پنهنجين اکين جو نور نچوئينديون فراسيون ناهين ٿيون، پر کين بنيادي سهولتون ميسر ناهين. جڏهن آمريڪا مان آيل ناري سنڌ جي آرٽ ۽ ڪرافٽس ڏسڻ گهريو ٿي ته ان سان گڏ هڪ سنڌي گائيڊ ساڻ هجي ٿو، اهو جڏهن ان آمريڪن ليڊيءَ کي انهن پورهيو ڪندڙ عورتن ڏانهن وٺي ٿو وڃي ته هو کيس پنهنجا ڏک ٻڌائين ٿيون ۽ ان انگريزياڻيءَ کان سفارش ڪرائڻ جو چون ٿيون، ”اي ادا، ڏس تو لاءِ اسان ڦوٽو ڪڍايا. ڏس نه ڦوٽو ڪڍائڻ پاڻ ماڻهن ۾ ڪيڏو عيب آهي، پر اسان کي هئي توکي عزت ڏيٽي. هاڻ پيٽن جو ڪٽي هيڪڙو ڪم ڪر. هن انگريچانيءَ کي چئي ته پٽي ساب کي چئہ اسين راتو ڏينهن سورهن سورهن ڪلاڪ ويهو ٿيون اهي چت چٽيون، اجا اسان شهه ڪاريگريءَ تي رسون ٿي کين ته اکين ۾ موتيو ڪريو پوي. بس ڏاڪتر کي اسان جي پارت ڪري. اسين آيون مزور ماڙهو، مٿو رڳو اک اٽلائي ڏسي ته به خاشو.“(10)

علي بابا جي ڪهاڻين ۾ حقيقت نگاري، علامت نگاري، رومانيت، احساسيت ۽ مقاميت نگاري جو رنگ نمايان آهي. ڪنهن به جاندار ادب جي اهم خوبي اها هوندي آهي ته ان ۾ پنهنجي ٻولي، ثقافت، ريتن رسمن ۽ سوچن جي ڀرپور عڪاسي ٿيل هجي. علي بابا جي لکڻين ۾ اُها خوبي ڀرپور نمونے موجود آهي.

علي بابا جي لکڻين ۾ اعليٰ تهذيبي قدرن، روايتن ۽ سنڌي ماڻهن جي نفسيات ڏيکاريل آهي. علي بابا ورهاڱي کان پوءِ لکڻ شروع ڪيو، تنهن دور ۾ سنڌ انيڪ مسئلن کي منهن ڏئي رهي هئي، جنهن ۾ ون يونٽ (1954ع) ۽ ان جو ٽٽڻ (1970ع)، مارشل

لا جو لاڳو ٿيڻ، بنگال جو پاڪستان کان ڌار ٿيڻ، ٻولي ۽ قوميت، سماجي اڻبرابري، معاشي تنگدستيءَ ٻيا ڪيترائي مسئلا شامل هئا. سياسي حالتن جي اهڙيءَ صورتحال سماجي پيچ ڊاھ کي جنم ڏنو. سنڌ ۾ سياسي حالتن جي زيراثر عام ماڻهن جي پوڙهنا جنهن ۾ مٿئين طبقي جي هٿان هيٺين طبقي جي استحصال، طبقاتي ڪشمڪش، ثقافت ۽ تاريخي حقيقتن کي علي بابا پنهنجين ڪهاڻين ۾ پيش ڪيو آهي. هي دور سياسي ۽ قومي شعور جو دور هو، جنهن ۾ اديبن، شاعرن ۽ دانشورن ڀرپور حصو ورتو ۽ انهن اديبن ادب ۾ سياسي، سماجي ۽ معاشي حالتن کي ڏاڍي واضح انداز ۾ پر کي پيش ڪيو.

تاريخ جي حوالن مان خبر پوي ٿي ته ون يونٽ لاڳو ٿيڻ کان پوءِ سنڌي قوم ۾ سنڌيت جو جذبو جاڳيو. ٻوليءَ سان محبت ۽ قوميت جي شعور ۾ گهڻيءَ حد تائين اپار آيو ۽ ادب ترقي پسند سوچ سان گڏ پراڻين روايتن، طور طريقن کي ٽوڙيندي اڳتي وڌڻ لڳو. ان ڪري ورهاڱي کان پوءِ جي ادب کي جديد ۽ ترقي پسند ادب ڪوٺيو وڃي ٿو.

علي بابا جديد ڪهاڻيڪارن ۾ شمار ٿئي ٿو. جديد لفظ جدت مان نڪتل آهي، جدت جي معنيٰ آهي نواڻ يا نئون. اهڙيءَ طرح جڏهن جديد ادب جي ڳالھ ڪيون ٿا ته: ان جو مطلب اهو نڪري ٿو ته: اهڙو ادب جيڪو نئون موضوع کڻي اچي، جنهن جو انداز نئون ۽ فڪر ۾ گهرائي سمايل هجي. اُها تخليق جنهن ۾ فن، فڪر يا اسلوب نئون ۽ نرالو هجي. اهو جديد ادب ۾ شمار ٿئي ٿو. علي بابا نئين انداز سان سنڌي ڪهاڻيءَ کي عروج تي پهچايو.

سنڌ ۾ سنڌي ڪهاڻيءَ جي ستين ڏهاڪي ۾ هڪ اهڙي نئين ٿهي آئي، جنهن تخليقي ادب، خاص طور ڪهاڻيءَ جي روايتن کي ٽوڙيو. هنن ڪهاڻيءَ جي فارم ۽ اسٽائل کان بغاوت ڪئي. هنن انساني من جي پيچيدگين کي ڇنڊيو. سنڌن ڪهاڻين ۾ داخليت جو عنصر وڌيڪ هيو. مشتاق احمد شورو، ماڻڪ، شوڪت حسين شورو، علي بابا ۽ انهن کان پوءِ آيل مدد علي سنڌي، ممتاز مهر، طارق عالم ۽ اخلاق انصاري اهم ڪهاڻيڪار آهن جن سنڌ ۾ جديد ڪهاڻي لکي.”(11)

علي بابا جي ڪهاڻين جو گهڻو ڀاڱو ڪلائيميڪس کان وانجهيل، پلاٽ يا پس منظر کان بغير، شروعات ۽ پڇاڙيءَ جي پابنديءَ کان آزاد ملي ٿو. ڪهاڻيءَ جي فني گهرجن کان هٽيل ڪهاڻيون پڻ شامل آهن، پر منفرد ۽ نئين اسٽائل ۽ لفظن جي مناسب استعمال سان ڪهاڻيون انفراديت رکن ٿيون. ان حوالي سان ڊاڪٽر اسحاق سميجو علي بابا جي ڪهاڻيءَ بابت لکي ٿو:”علي بابا جي ڪهاڻين جو هڪ اهم موضوع هن جي ڪردارن جي اڪيلائي، اڪيلو رهجي وڃڻ، اڪيلائيءَ هٿان پَورو ۽ کوکلو ٿي وڃڻ به آهي. هو ڪردارن جي اڪيلائيءَ جي سببن، واقعن، پس منظر ۾ گهٽ ٿو وڃي، ڪهاڻيءَ جي شروعات ۽ پڇاڙيءَ (Climax) جا پنا ڦاڙي ٿو ڇڏي واقعن جي اجائي

اِينگهه، پس منظر جي ڏکڻي ۽ ٽڪائيندڙ ذڪر کي ڇانگي تي ڇڏي، هو فقط وچ کي فوڪس ڪري. هن جي ڪهاڻي هلندي هلندي، اوچتو ئي اوچتو، ڪنهن وقت به ۽ ڪٿان به شروع ٿي وڃي ٿي، ۽ ان لاءِ هو ڪابه ڏکڻي ۽ متو ڪپائيندڙ فني رٿابندي نٿو ڪري. اها ڪهاڻي ڪٿان به شروع ٿي، ڪٿي به ختم ٿيو وڃي. (اڪثر) نه ڇرڪ سان شروع ٿئي ٿي، نه ڇرڪ تي ختم ٿئي ٿي ڪلائيميڪس ڪان سواءِ به ايتري اثرانداز ٿيندڙ ڪهاڻي فقط عليءَ وٽ آهي.“(12)

ڊاڪٽر شمس الدين عرساڻي علي بابا بابت لکي ٿو: ”سنڌي ڪهاڻيڪارن جي فن کي نئين تابڪانين سان روشناس ڪرڻ ۾ علي بابا جي ذهانت جي وڏي ڀاڱيداري هجڻ کان انڪار ڪري نه ٿو سگهجي. حقيقت اُها آهي ته علي بابا پنهنجي حلقي بردار ڪهاڻيڪارن ۾ به منفرد اسٽائيل رکڻ باعث سنڌي ادب ۾ هڪ ممتاز مقام رکي ٿو.“(13)

علي بابا ڪهاڻيءَ کي عام ۽ رواجي پيرائي ۾ بيان نه ٿو ڪري، بلڪ وٽس نئون اسلوب، نئون انداز فڪر آهي. ڪهاڻين ۾ لوڪ ۽ دراوڙي نسلن جي لفظن کي ڪتب آڻيندي، اصطلاحن، چوڻين جي استعمال سان گڏوگڏ انهن جي لهجي جي استعمال سان ڪهاڻين کي سينگاري پيش ڪرڻ جو وٽس ڏانءُ هو.

”هي رام رام رام.......“

”ڪا ٿيئي ڀيو؟“ ڪالڪا توائڙي ٿيو وڃي.

”پاپ ٿيئي ڀيو.“ هو لڇيندو ٿي نيڻ جهڪائي ٿو ڇڏي.

”ڪوڙ ٿو ٻولين. تون ۽ پاپ! ڪيا ٻولي هي!...“ ڪالڪا کي اعتبار نٿو اچي.

ڪالڪا هن جي ڪلهن تي ٻانهينءَ واري ٻانهن رکي، اونهو ساهه پري ٿي، ايڏو اونهو، ڄڻ سڄو پولار ڪين ڪن تي سندس وات ۾ هليو ٿو وڃي.

”جونءَ ڪيان؟“

”ها، سر سر ڪر، ماتو ڦٽتو هي“ ۽ هن جي ڳالهه تي ڪالڪا هن جو متو پنهنجي ڪڇ ۾ ٿي ڪري ۽ جيئن سدائين هن جي مٿي مان جونءَ ڪيندي آهي، تيئن آڱرين سان سر سر ڪري جونءَ ڳولڻ تي لڳي ۽ هو آسيس محسوس ڪندي، ڪرڪٽا پيرن مان لاهي، سائي گاهه مٿان پير ڦهلائي ٿو ڇڏي.“(14)

ائين ڪهاڻي ”پرهَ ڪيئن ڪِڙندي آهي!“ ۾ اُهو انداز هن طرح آهي:

”پومڪا... اوپومڪا“ آواز تي پومڪا زاپڙ زاپڙ دوڙندي ٿي اچي.

”ڪوئي ڪهڙو هي“

”هي، ڏرون هُون؟... هي پائيڙا، زلدي مان ٻول“

”چاءِ“ هو اتساهڪ تي رکو ايترو چئي، پري هاڏر تي ويهي ٿو وڃي.

هي ميسا، پُلي ڳئي... رام... رام... رام...“ پومڪا دکي ٿي وڃي ٿي، جلدي

جلدي ڏڳندڙ دونهينءَ مٿان سُڪا ڇيٽا رکي، ڦوڪ ڦوڪان لائي ٿي ڏئي ـ ۽ هو وات پٽيو، اکيون ٻوٽيون، الائي ڪهڙن واسامن ۾ لڙهي ويو آهي.

اکان مان درد هَي، اکان مان سُور هي... هي ياٽيڙا، دارون ڪِيون نا ڪري هي"

اکان رو دارُون ڪوئي نا.' هو ڳوڙها لڪائڻ ڪاڻ، ٻاهر گهر اڳيان پوکيل پاڇين جي ٻاري وٽ اچي ٿو بيهي"(15)

علي بابا جي ڪهاڻين جي خاص خوبي ان جا اصلوڪا ڪردار، ڏند ڪٿائي ۽ تصوراتي موضوع آهن. اهڙن موضوعن تي لکيل سندس ڪهاڻيون "رَني ڪوٽ جا رکوال"، "نئون سال، پراڻو ڪال"، "ساڳيو ڏڻ، ساڳي لٺ، ساڳيو ڏنار"، "هي سنگرام"، "سندر سپنا پيانڪ سپنا" شامل آهن. ڊاڪٽر شمس الدين عرساڻي "آزاديءَ کانپوءِ سنڌي افسانوي ادب جي اوسر" ۾ علي بابا جي ڪهاڻين بابت لکي ٿو ته: "رني ڪوٽ جا رکوال" جهڙين ڪهاڻين ۾ ته تاريخي شعور ۽ تهذيبي احساس زوردار نموني سان اپاريل آهي. علي بابا جي ڪن ڪهاڻين ۾ ته تاريخي تمدن جو مرهوم تصور به شامل ٿيل آهي، جيڪو رومانوي ماورائيت جو رجحان آهي. هن جا تهذيبي ڪردار ماضيءَ جي ڇڏيل نشانن تان زندگيءَ جي سفر ڏانهن روانا ٿين ٿا، جا ڪهاڻيڪار جي تصوراتي اُڏام آهي. ليڪن اها ساري جستجو ۽ سفر صرف علامتي ۽ اشارتي آهي، جنهنجي پس پرده فرد جو احساس ۽ پيڙا شامل آهي."(16)

علي بابا ڪهاڻين ۾ ڪردار عام ماڻهو، غريب، هيٺين طبقي سان تعلق رکندڙ مزدور، فقير، باگڙي، پيل، ٻاليشاهي، ميگهواڙ ۽ مهاڻا ڪٽي ڪهاڻي جوڙي ٿو.

"اوچتو اسان جي گهر۾ به ٻاليشاهي ٻارڙيون گهڙي اچن ٿيون، ٻکن ڪان پاهون ٿيل، ڊِڍريون ٻاهر نڪتل، اڌ اگهاڙيون، هڙٻاٽيون نڪتل، مان گهر اندر گهڙي، ڪٿ جي سيرانديءَ ڪان روپئي جو نوٽ ڪٽي، هڪ نينگريءَ جي هٿ ۾ وڏي واڪ نوٽ ڏيان ٿو:

'اچي پٽ، اٺ آنا تنهنجا ۽ اٺ آنا هن نينگريءَ جا.

هان، ورهائي ڪٽجو پاڻ ۾.'

ايڏو وڏو هڪ روپئي جو ڏڪ ڪائيندي به منهنجي زال ٺهڪ ڏئي ٿي ۽ اسڪول لاءِ سنيرندڙ ڏيئرن کي سڏ ٿي ڪري:

'ائي ڇوڪريون، ڊوڙي اچو. مائي اڄ ته پٽهين کي وڌايون ڏيو، مائٽياڻيون آيون اٿس، ڪتن جي ڊپ کان الاهين ڏينهن کان پوءِ آيون اٿوَ.'

مان ڏاڪا ٻڌي چڙهي ٿو وڃانس:

'بَڪ نه، آخر تون انهن ٻارڙين کي پاڻ کان گهٽ ڇو ٿي سمجهين؟ ٻڌاءِ نه، کهڙيءَ ڳالهه ۾ تو کان گهٽ آهن؟. ڪير ٿو چوي بنگال جيان هٿ جنگ نه لڳندي يا ٿي سگهي ٿو سياڻ آئون اوچتو ايڪسيڊنٽ ٿي وڃان ۽ حالتون منهنجن ٻارڙن کي اهڙو بنائي

ڇڏين، تون بہ ڦٽان گرگليءَ جيان سيتل جي ماڙيءَ هيٺان پوتي پڪيڙيو ويٺي هجين؟‘

ها ٻيلي، توبهن آهي الله جي درگاهہ ۾ سچ چورين جا لکڻ. لڇڻ ڪيڏا نہ سهڻا آهن، الا ڇا تہ سندن ساروپا آهن. ٿورڙا لڳڙ سٺا هجن، ڪير چوندو ٻاليشاهين جا ٻار آهن!“(17)

ڪهاڻي جيڪو ارتقائي سفر طئي ڪري اڄ اسان وٽ جنهن صورت ۾ آهي، اُهو اسان جي انهن ڪهاڻيڪارن جي ڪاوشن جو نتيجو آهي. جن پنهنجو رت ولوڙي ڪهاڻيءَ کي عروج تي پهچايو،انهن نالن ۾ جمال ابڙو،اياز قادري،غلام رباني آگرو، ع. ق شيخ، حفيظ شيخ، بشير مورياڻي، سراج، آغا سليم ۽ ٻيا هئا، اهڙي دور ۾ علي بابا پڻ ان فهرست ۾ پنهنجو نالو لکرايو.

جيتوڻيڪ هر ڪهاڻيڪار جو پنهنجو اندازِ بيان، اسلوب ۽ اندازِ فڪر رهيو آهي، پر سيني جو مقصد ۽ موضوع ساڳيو رهيو آهي، يعني اهڙن مسئلن ۽ مونجهارن کي پڙهندڙ جي سامهون آڻڻ جن جو تعلق، مظلوم طبقي سان هجي، يا اهڙا موضوع جيڪي سماج ۾ موجود خامين کي چٽو ڪن. علي بابا جو شمار بہ اهڙن ئي ڪهاڻيڪارن ۾ ٿئي ٿو، جن جو قلم شروع کان آخر تائين سماجي برائين جي اپٽار ڪندو رهيو آهي. هن ڪهاڻين ۾ اهڙي سماج جو تصور پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، جيڪو انسان ذات جي ڀلائيءَ لاءِ هجي، جنهن ۾ هر ظلم، اڻ برابريءَ ۽ پرماريت خلاف آواز بلند هجي، جنهن ۾ ڪنهن جو حق نہ ڦٻايو وڃي ۽ نہ ڪنهن سان ذات پات، رنگ نسل،امير ۽ غريب جي بنياد تي بي واجبي ٿئي. هن ڪهاڻين ۾ تصوراتي سماج جي تصوير چٽڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪئي آهي، جيڪو هُو حقيقت ۾ ڏسڻ جو شديد خواهش مند هو.

ڊاڪٽر تهمينہ مفتي، ’ويهين صدي ۾ سنڌي ڪهاڻي/افساني جي سماجي ڪارج‘ ۾ لکي ٿي: ”1970ع ۾ عوامي تحريڪن کان پوءِ ون يونٽ ٽُٽو. 1965ع ۽ 1971ع وارين جنگين جي نتيجي ۾ اوڀر پاڪستان جو جدا ٿيڻ جڻ تہ انهن سيني نظرين کي ڪاپاري ڌڪ لڳو، خاص طرح هن ملڪ کي حاصل ڪرڻ لاءِ برابريءَ ۽ خودمختياريءَ واري اصول کي اوليت ڏني وئي هئي. خانہ جنگي، قتلِ عام ۽ سنڌي عوام سان ٿيل ڏاڍاين ۽ زبان بندي ۽ معاشرتي گهُٽ ۽ ٻُوسٽ جي نتيجي ۾ جديد سنڌي ڪهاڻيءَ جنم ورتو. انهن ڪهاڻين ۾ نوجوان طبقي جي ناراضگيءَ ۽ دٻاءَ جو اندازو بخوبي لڳائي سگهجي ٿو. ليڪ جيئن تہ ڀريون اثر پنهنجيءَ ذات تي ظاهر ڪري ٿو ۽ ٻيو وڏو اثر هن جي سماجي گروهہ جي مجموعي ڪردار جو ٿئي ٿو، جنهن کي هو پنهنجين لکڻين ۾ آڻي سماج کي ننڌ مان جاڳائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. ان سلسلي ۾ امر جليل، نجم عباسي، نسيم کرل، آغا سليم، علي بابا ۽ غلام نبي مغل اهم آهن. سندن تحريرن مدل ڪلاس جي طبقي ۾ سجاڳي ۽ شعور پيدا ڪيو ۽ درپيش مسئلن کي واضح طور بيان ڪيو.“(18)

علي بابا اهڙين حالتن، قتلِ عام ۽ ڏاڍاين کي ڏسندي پنهنجي ناراضگيءَ ۽ دڀاءَ کي پنهنجين ڪهاڻين ۾ وڏيءَ همت سان بيان ڪندي لکي ٿو:

”معاشري، ڪلچر، تهذيب تمدن جي پوريءَ تاريخ ۾ اسين ڪنهن طرح بہ پنهنجي انسان هئڻ جو ثبوت نہ ڏئي سگهيا آهيون، تہ پوءِ پنهنجي اصليت کي مُنهن موڙڻ ۾ ڪهڙو عيب آهي.“

بنگال ديش جا ٽيهہ لک ماڻهو مارائڻ کان پوءِ بہ تون پاڻ کي انسان پيو سمجهين ڇا؟ تون.... ”ڪاوڙ مان ٽڪ اچلائي ڊوڙي هئي هيٺ ڇولين ڏانهن_“(19)

علي بابا ڪهاڻيءَ جي فن ۾ پنهنجي وسيع اڀياس جي آڌار تي مقاميت نگاريءَ سان گڏ نج ٻولي، نوان لفظ ۽ لهجي جي نواڻ سان جيڪو اسلوب قائم ڪيو ان جو مثال سنڌي ادب ۾ ملڻ مشڪل آهي. هتي علي بابا جي ڪهاڻيءَ مان مثال ڏجي ٿو:

سنڌو ڏاڍي سندرتا سان وهندو ٿو وڃي، جيڪو سڀ کان وڏو مهان ۽ مهربان درياهہ آهي. سنڌو جيڪو آدجڳاد کان ندين جو بادشاهہ ٿِي رهندو آيو آهي. اباسين، سپتا سنڌو، هپتا هندو، درياهن جو پيءُ! ... ... ويڪ؟ ڪالهہ کان.

(منار سان ٽڪرار هڪ ذهن جو پڙلاءُ) هون!..... آخر ايڏي نفرت ڇو؟ هڪ تاريخي پونءِ سان، آدجڳاد کان وهندڙ سنڌوءَ کان. سنڌو جيڪا جڳن جي الهي وڃڻ کان پوءِ اپرڻ لاءِ اوشا جيها سانياها پئي ڪري، نئون سج اپارڻ لاءِ ماڻهوءَ کي ڪجهہ بہ ٻڌائي سگهجي ٿو، پر سنڌوءَ کي علاقائي ڪيئن ٿو ٻڌائي سگهجي؟ جنهن جي رڳو بوبڪ جي تماڪ ايڪسپورٽ ڪري، ساري دنيا کان پيٽرول جي پورت ڪري سگهجي ٿي.

علاقائي!.... ڇا سنڌوءَ جي نالي تان برصغير مٿان هندوستان نالو نہ پيو؟ ڀلا تاريخ کي بہ ڪا للڪار آهي ڇا. سنڌ، هند، انڊس، درياهہ شاهہ جي انهن نالن کان ڪهڙو ماڻهو انڪاري ٿي سگهي ٿو؟

ڪن لاءِ هن جي مک تي روئڻهار مرڪ ڦهلجي ٿي وڃي. نفرتن ڀريل، ڌڪارسان اوتيل. ۽ ناؤ سانوڻيءَ جي سنڌوءَ ۾ ٻڏندي اپڙندي ٿي وڃي، سير وٺيو، گهوٻاٽيون کائيندي. - ڇو ڀلا!... ايڏي منار ڇو آهي؟ تون ڪهڙين سوچن ۾ لڙهي ويو آهين؟ ڇو گهرايو اٿئي مون کي؟ ڪهڙي ڪارج لاءِ؟......

(.......... ....)

۽ ڇوليون ڇڙواڳ ناؤ کي پنهنجي مهاپاري وهڪ سان وجن ٽيون ڇل ڇل ڇوليندين. پنهنجيءَ ڳالهہ جو جواب نہ ملڻ ڪري لاجونتي وري پٽڪو ٿي ڪري. ڪجهہ سختيءَ سان:-

تپن چپ ڇو آهين؟ ڳالهائين ڇو نٿو؟

آخر ڇو؟... ... ...

مان.... مان گوناگون سنڌوءَ جي وهڪ ڏسي، بيٺل پاڻيءَ تي سوچي رهيو آهيان. سينور هاڻي سائي سائي گدلي بيٺل پاڻيءَ تي.“(20)

علي بابا قومي يا قوم پرست ڪهاڻيڪارن جي صف ۾ پڻ شامل ٿئي ٿو، هو مقامي ۽ قومي هيروز کي ڪهاڻين ۾ ڪٽي ڪهاڻي سرجي ٿو. مثال هن سنڌ جي شهيد روپلي ڪولهي جي ڪردار کي ’ڪارونجهر جي قيدي‘ ۾ قيد ڪري ڇڏيو. هن ڪهاڻي ۾ روپلي ڪولهي جي بهادريءَ کي ڏاڍي دلفريب انداز ۾ پيش ڪيو آهي.

علي بابا جي ڪجھ ڪهاڻين ۾ سنڌ ۽ سنڌيت جو جذبو جهلڪي ٿو. ڪهاڻي ’ايڊٿ ٿيل سپنا‘ ۾ هڪ هنڌ لکي ٿو:”ڪير چاهيندو ته هو پنهنجي وطن کي قومي ٻوليءَ جي حق ڏيڻ بدران علاقائي ٻولي ڪوٺيو وڃي، اسڪول ختم ڪيا وڃن ۽ وڏيءَ چالاڪيءَ سان ٻاهرين ملڪن مان ماڻهو گهرائي اصلوڪن ماڻهن کي اقليت ۾ تبديل ڪيو وڃي.“(21)

علي بابا جو خيال هو ته پاڪستان ۾ جيستائين قومي ٻولين جو مسئلو حل نه ٿيندو تيستائين ملڪ جون حالتون نه سڌرنديون، جهالت ۽ بيروزگاري ختم نه ٿيندي.

هن ڪهاڻيءَ ۾ وطني ۽ قومي شعور کي اپاريو ويو آهي ۽ علي بابا جو ڌرتيءَ ۽ ان جي تاريخ سان محبت جو احساس پڻ شامل آهي. سندس ڪهاڻي ’ايڊٿ ٿيل سپنا‘ ۾ قومي ۽ ثقافتي شعور جي پختگي واضح ملي ٿي.”اسان سنڌي ڄڻ مريخ جي قوم آهيون. جمهوريت يا سوشلزم جي ڪڏهن پاڪستان جي ڪنهن صوبي ۾ پاڙون هنيون آهن ته اهو سنڌ آهي. پوءِ سوشلسٽ بلاڪ جي اسان سنڌين سان ايڏي وڏي غداري چو...؟ عالمي برادري ڪهڙي مرض جي دوا آهي...؟ گڏيل قومن جو ادارو يونائيٽيڊ ڪنگڊم جو بيمار پاءُ آهي ۽ آمريڪا کي جديد بينڪي نظام لاءِ سنڌو ساگر جيان اُونهان سمنڊ گهرجن، جن ۾ سندس طاقتور ٻيڙا ڇيڪ هلي سگهن_ جا اجازت سنڌ جو عوام ڪيس ڪڏهن ڪِين ڏيندو.“(22)

اهڙيءَ طرح هو پنهنجي ڪهاڻي ”رني ڪوٽ جا رکوال“ جي ڪردار جي واتان وڏي واڪي سنڌ جي عظمت بيان ڪري ٿو:”سنڌ ملڪ ڪنهن پانڊٽ يا پٽي راجا جو ملڪ ڪونهي، جنهن کي اوهين جڏهن چاهيو، ابي جو مال سمجهي ڪُرٽي ڪائي وڃو. اسين پاڻ ايڏا طاقتور آهيون، جو جڏهن چاهيون، ايران کان روم ۽ ڪريٽ ۽ بابل تائين پنهنجا گهوڙا ۽ ٻيڙا ڊوڙائي ڇڏيون. پر اسين سڪندر ۽ يونان جي راميسس وانگي جڳ لٽيرا ناهيون جو پروان ڪمزور ملڪن مٿان ڊوڙون، سندن ٻارڙن کي گهوڙن هيٺان چلهي ماريون، عورتن جي ڪنن ۽ نَڪن مان ڳهٽا لهرائي پنهنجن خزانن ۾ ڀريون. لڪن جي تعداد ۾ غلام عورتون، ٻيڙن ۽ هوڙهن ۾ ڀري، پنهنجي ملڪ جي چوواٽن تي نيلام ڪريون. اسان وٽ هتي هاڙو ڪو به نيلام گهر ڪونهي. اسان لاءِ اها جيون جي سڀ کان وڏي بيحرائي ۽ بدڪاري آهي. اسين هن پرٿويءَ تي امن ۽ اهنسا جا رکوالا آهيون.“(23)

سندس ڪهاڻين ۾ "ڀڄرندڙ پيڙائون"، "آخري مراد"، "ايدٽ ٽيل سپنا" سياسي ۽ سماجي حالتن تي لکيل ڪهاڻيون آهن. اهڙيءَ طرح هن جون ڪيترين ئي ڪهاڻيون اهڙيون آهن، جن جا موضوع هيٺين طبقي جي مسئلن، مونجهارن، عام ماڻهن جي زندگين جي تلخ حقيقتن جي عڪاسي ڪن ٿيون.

علي بابا جي ڪيترين ئي ڪهاڻين ۾ اندازِ بيان مونولاگ قسم جو آهي. هو پنهنجين اڪثر ڪهاڻين ۾ پنهنجي آتم ڪٿا بيان ڪندو رهي ٿو، جن ۾ احساس محرومي، غربت، وجود ۾ اڻ تڻ، تنهائي ۽ سماج جي رويي کي بيان ڪري ٿو. انهن ڪهاڻين ۾ 'موڳا ماڻهو، اونداهو ڪنڊ'، "منهنجي آتم ڪهاڻي"، "وڻ ويڙهي"، 'نانگا ننڊ نه ڪن'، 'پڇان ته پيچي مَر ٿئي'، 'ڪروڙ ۽ ٻه ماڻهو'، 'اونداهيون ڏسائون ۽ مان' ۽ ڪيئي ٻيون ڪهاڻيون شامل آهن.

علي بابا جي بيان جو انداز عوامي آهي، هو زندگيءَ جي تصوير جيئن جو تيئن پيش ڪري ٿو جنهن ۾ ڪا به ٺاهه ٺوهه ناهي، نه ئي ڪا نمائش آهي. عام ماڻهو جو الميو عام پر ڇرڪائيندڙ انداز ۾ بيان ڪري ٿو. اُهو ئي سبب آهي جو علي بابا سنڌي ادب ۾ منفرد، اصلوڪي اندازِبيان جي ڪري الڳ مقام رکي ٿو.

ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو علي بابا بابت لکي ٿو: "علي بابا وشال نيپ وانگر وشال سوچن ۾ رهي ٿو. مٿس سوڪ جا مهينا به اچن ٿا، پر ڪڪر پرجي پون ٿا ته خوب وسي ٿو. سندس ڪهاڻيون انهيءَ ريت سانوڻيءَ جا مينهن آهن. وسي تڏهن وس." (24)

علي بابا هڪ روشن خيال اديب هو. سنڌي ادب ۾ سندس مقام سڀ کان الڳ حيثيت رکي ٿو. هي اهو اديب هو، جنهن لاءِ طارق عالم ابڙي لکيو هو، "علي بابا سان ملي منهنجي لکڻ جي سگهه ٻيڻي ٿي پوندي آهي، هن سان ملي منهنجو لکڻ سان ۽ زندگيءَ سان چاهه وڌي ويندو آهي، هُو جيئڻ جون ڳالهيون ڪندو آهي. هو سرجڻ جون ڳالهيون ڪندو آهي. هو سنڌ کي سونهري بنائڻ جون ڳالهيون ڪندو آهي." (25)

سنڌ کي سونهري بنائڻ جون ڳالهيون ڪندڙ اهو عظيم ليکڪ 8 آگسٽ 2016ع تي هن دنيا مان لاڏاڻو ڪري ويو. اڄ هُو اسان وٽ جسماني طور ته موجود ناهي پر سندس فن ۽ فڪر هن کي هميشه سنڌي ادب ۾ زنده رکندو.

حاصل مقصد:

مٿيئن ڏنل جائزي کان پوءِ اسان هن نتيجي تي پهتاسين ته:

علي بابا جي تخليق جو رشتو شروع کان آخر تائين سماج سان جڙيل رهيو ۽ سندس تخليق ڪيل ڪردار سماج جو اولڙو ۽ حقيقت آهن. هن پنهنجين لکڻين ذريعي سنڌ جي هيٺين طبقي جي ڀرپور نمائندگي ڪندي انهن جي ڏک سور، تڪليفن ۽ مسئلن کي ڏاڍي دل سوز انداز سان پيش ڪيو آهي.

هن سنڌي ماحول، سنڌ جي تاريخ ۽ ثقافت، بدلجندڙ رويي کي خوبصورت ٻوليءَ جي ذريعي پنهنجين لکڻين ۾ جاءِ ڏني آهي. ڪنهن بہ جاندار ادب جي خوبي پڻ اُها هوندي آهي تہ ان ۾ ٻولي، ثقافت، ريتن رسمن مطلب تہ مقاميت نگاريءَ کي پيش ڪيو وڃي. جيڪا علي بابا جي ڪهاڻين ۾ جا بجا نمايان ملي ٿي.

هن ڪهاڻين ۾ طبقاتي ڪشمڪش ۽ سماجي اڻبرابريءَ کي ڏاڍي اثرائتي نموني پيش ڪيو آهي. علي بابا جون ڪهاڻيون جديد ڪهاڻين ۾ شمار ٿين ٿيون ڇو جو هن جي ڪهاڻين ۾ وقت ۽ حال مطابق موضوع ملن ٿا. علي بابا جي ڪهاڻين جي خاص خوبي ان جا اصلوڪا ڪردار، ڏند ڪٿائي ۽ تصوراتي موضوع آهن.

علي بابا ڪهاڻيءَ جي فن ۾ پنهنجي وسيع اڀياس جي آڌار تي مقاميت نگاريءَ سان گڏ نج ٻولي، نوان لفظ ۽ لهجي جي نواڻ سان گڏ نئون اسلوب قائم ڪيو آهي. ان جو مثال سنڌي ادب ۾ ملڻ مشڪل آهي.

علي بابا جي ڪهاڻين جا ڪردار عام ماڻهو، غريب، مزدور، فقير، ٻاگڙي، ڀيل، ٻالي شاهي، ميگهواڙ ۽ مهاڻا آهن.

علي بابا ڪهاڻين ۾ وطني ۽ قومي شعور کي اڀاريو آهي. ان سان گڏ قومي هيروز کي ڪهاڻين جي مکيہ ڪردار جي روپ ۾ پيش ڪيو آهي.

علي بابا جي پيش ڪش جو انداز عوامي آهي.

حوالا:

1. علي بابا، منهنجون ڪهاڻيون،(ڪهاڻي: چنڊ ۽ ماني) ايڊيشن پهريون، روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو، (pdf) 1994، ص:32.
2. ساڳيو حوالو(ڪهاڻي: ڌرتيءَ ڌڪاڻا) ص:121.
3. ساڳيو حوالو(ڪهاڻي: ياڳا) ص:14.
4. ساڳيو حوالو(ڪهاڻي: ڪارونجهر جو قيدي) ص:17.
5. ساڳيو حوالو(ڪهاڻي: ڀڄري جا پکي) ص:211.
6. ساڳيو حوالو(ڪهاڻي: نہ تہ ساڻ هلن ٿا سير ۾) ص:.224
7. ميمڻ، غفور، ڊاڪٽر، سنڌي ادب جو فڪري پس منظر، سنگم پبليڪيشن ڪراچي 2002ع، ص:421.
8. علي بابا، منهنجون ڪهاڻيون،(ڪهاڻي: اسين ماڻهو) ايڊيشن پهريون، روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو، (pdf) 1994، ص:23.
9. ساڳيو حوالو(ڪهاڻي: اسين ماڻهو) ص:27.
10. ساڳيو حوالو(ڪهاڻي: ڪجلا تجلا ماڻهو) ص:105.
11. شورو، حسين، شوڪت، سنڌي ڪهاڻي 20 صديءَ جي آخري ٻن ڏهاڪن ۾،(اسحاق انصاري، سنڌي ڪهاڻي) ثقافت کاتو حڪومت سنڌ،2012ع ص:92.
12. علي بابا، جنم ڀُومي شمشان ڀُومي،تحقيق ۽ ترتيب، ڊاڪٽر اسحاق سميجو، روشني پبليڪيشن

ڪنڊيارو، 2017ع، ص:23.

13. عرساڻي، شمس الدين، ڊاڪٽر،علي بابا جي ڪهاڻين ۾ وجوديت جي سار، سارنگا، علي بابا نمبر، سارنگا لٽيچر اينڊ ڪلچرل سوسائٽي، حيدرآباد، جلد نائون، شمارو 26، 2016ع، ص:65.

14. علي بابا،منهنجون ڪهاڻيون جلد.1،(ڪهاڻي: ڇپر ۾ ڇائون) روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو، 1994ع،ص:282

15. علي بابا، جنم ڀُومي شمشان ڀُومي،(ڪهاڻي: پِرهَ ڪيئن ڪِڙندي آهي!)تحقيق ۽ ترتيب، ڊاڪٽر اسحاق سميجو، روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو، 2017ع، ص:232.

16. عرساڻي، شمس الدين، ڊاڪٽر، آزاديءَ کانپوءِ سنڌي افسانوي ادب جي اوسر، انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي سنڌ يونيورسٽي، ڄامشورو،1982ع ص:334.

17. علي بابا، جنم ڀُومي شمشان ڀُومي،(ڪهاڻي: منهنجي آتم ڪهاڻي)تحقيق ۽ ترتيب، ڊاڪٽر اسحاق سميجو، روشني پبليڪيشن ڪنڊياروص:146.

18. مفتي، تهمينہ، ڊاڪٽر، ويهين صدي ۾ سنڌي ڪهاڻيءَ/افساني جو سماجي ڪارج،(ڪتاب: سنڌي ڪهاڻي) سهيڙيندڙ انصاري، اسحاق، ، ثقافت کاتو سنڌ 2012ع ص:.51

19. علي بابا، جنم ڀُومي شمشان ڀُومي،(ڪهاڻي: ماتا ديوي)تحقيق ۽ ترتيب، ڊاڪٽر اسحاق سميجو، روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو، 2017ع، ص:77.

20. علي بابا، منهنجون ڪهاڻيون،(ڪهاڻي: هڪ ڪن جو سفر) روشني پبليڪيشن، 1994ع، ص:170.

21. علي بابا جنم ڀُومي شمشان ڀُومي، (ڪهاڻي: ايڊٽ ٽيل سپنا) تحقيق ۽ ترتيب، ڊاڪٽر اسحاق سميجو، روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو، 2017ع، ص:199.

22. ساڳيو حوالو (ڪهاڻي: ايڊيٽ ٽيل سپنا) ص:204

23. ساڳيو حوالو (ڪهاڻي:رني ڪوٽ جا رکوال) ص:104.

24. جوڻيجو، عبدالجبار، ڊاڪٽر، سنڌي ادب جي تاريخ، جلد ٽيون،ايڊيشن پهريون(pdf) سنڌ لينگيويئج اٿارٽي حيدرآباد، 2006ع ص:74.

25. ابڙو، عالم، طارق، ڪالم ڪهاڻيون، طارق عالم اڪيڊمي، C_33 سنڌ يونيورسٽي، ڄامشورو، 2012ع ص:249.